

Preek in de Oude Kerk – Het Hoge Woord – 20 augustus 2023/ spreekversie Madeleijn van den Nieuwenhuizen

In Matteüs 15:21-28 lezen we hoe Jezus met een aantal volgelingen uitwijkt naar niet-joods gebied. Een vrouw daar lijkt Jezus te hebben gezocht, ze kent hem, heeft over hem gehoord. Ze vraagt om zijn aandacht. ‘Ontferm u over mij, heer’. Haar dochter wordt door de duivel bezeten, vertelt ze, ze heeft hulp nodig. Misschien kunnen we het opvatten als: haar dochter worstelt met een hevige ziekte. Jezus antwoordt haar niet. Hij negeert haar. Haar luide, aanhoudende vraag om hulp lijkt de leerlingen van Jezus te irriteren, of misschien zijn zij verbouwereerd door Jezus’ ogenschijnlijk harde houding. ‘Maak u van haar los’, adviseren zij.

Jezus wendt zich tot de vrouw. ‘Ik ben hier slechts voor de verloren schapen van Israël.’ De heidense vrouw kan niet op hem rekenen. Ze laat zich niet ontmoedigen, of ze kan het niet geloven. Ze werpt zich op haar knieën. ‘Help mij toch!’ In de vertaling van vandaag antwoordt Jezus dat het niet ‘fraai’ is het brood van de kinderen (van Israel) te nemen en deze aan de hondjes te geven. Zijn hulp is voorbehouden aan Joden. In andere vertalingen staat ‘honden’ in plaats van het wat zachtere ‘hondjes’. In andere vertalingen staat niet dat het niet ‘fraai’ is, maar ‘onbetamelijk’. In sommige Engelse vertalingen zelfs ‘unlawful’, het zou onwettig zijn het brood te delen met honden, met heidenen.

De harde, onverbiddelijke woorden lijken de vrouw niet te deren, zij houdt aan. ‘Zeker, Heer’, zegt ze nederig. ‘Maar ook eten de hondjes kruimels, die vallen van de tafel van hun heren.’

Jezus is om. ‘Ach vrouw, groot is je vertrouwen’, zegt hij. ‘Laat aan jou geschieden zoals je wilt’ – klinkt het nou bijna achteloos? --- Hij geneest haar dochter.

Wie is deze Jezus, en waarom vind ik hem hier een ... een wreedaard? Hij komt ruw, zelfs grof over. Onderwerpt hij de vrouw aan een beproeving, opdat de echtheid van haar geloof wordt aangetoond?

Elders in de Bijbel lijkt Jezus zachter, toegeeflijker. Kort erna in Matteüs 15:29 lezen we bijvoorbeeld hoe Jezus op een berg gaat zitten, ditmaal Joods terrein. Een

mensenmassa komt op hem af: blinden, kreupelen, doofstommen en anderen. Hij geneest hen *en masse*, en spreekt even later zijn medelijden uit dat zij al een tijdje niet hebben gegeten.

Wie wordt op de proef gesteld, en waarom? Met wie voelen wij direct compassie; en wie moet die compassie eerst verdienen, naar ons oordeel?

Dienen buitenstaanders – ongelovigen, of mensen die anders zijn dan wij – zich dankbaar te tonen voor toegeworpen kruimels, maakt dat hen onze blik waardig, ons mededogen? Als de Kananese vrouw zich had laten ontmoedigen bij de eerste of tweede afwijzing door Jezus, misschien omdat het leven haar had geleerd om tegenslag met opgeheven hoofd te incasseren, was zij dan géén ware gelovige geweest?

Kunnen wij überhaupt spreken van een ‘groot geloof’ dat deze vrouw had, zoals Jezus doet? Of moeten we erkennen dat wanhoop om te ontsnappen uit een aanhoudend lijden, soms erg kan *lijken* op intens geloof; op vastberadenheid?

*

Om beter te begrijpen waarom mijn haren overeind gingen staan bij deze om kruimels smekende vrouw, wil ik jullie iets vertellen over mijn bezoek aan Suriname. Tot een paar dagen terug was ik daar nog, in de vochtige warmte van Paramaribo. Ik was er voor mijn historisch onderzoek naar emancipatie, het huwelijk en arbeid. Ik sprak Anita, een vrouw van 73, met zachte, twinkelende ogen.

Ze gebaart, een klein lachje. ‘Dan reed mijn moeder me zo, hup, terug naar mijn man.’ We kijken uit op een papjaboom, grote groene bladeren. Mijn opname-apparaatje staat aan.

Anita vertelt me over eind jaren zeventig. De viering van de eerste maand van het leven van haar dochtertje – een Javaans gebruik. Het is de dag dat haar man haar begint te slaan, waar hij meer dan twintig jaar niet mee ophoudt. Een glip in haar hoofd, talloze vernederingen, een bril kapotgeslagen op haar neus – ‘de glazen waren gelukkig van plastic’, zegt ze met een glimlach.

Waarom geen scheiding? vraag ik. Anita vertelt dat ze het wel wilde, maar dat haar moeder diep-christelijk was. ‘Het huwelijk is voor altijd,’ zei die. Ze was niet ongevoelig voor Anita’s leed; wel onverbiddelijk. Maar Anita verlangde herhaaldelijk naar een toevluchtsoord, naar een ander leven. Dan nam ze op een vroege, stille ochtend de bus naar haar ouderlijk huis. Met haar twee kinderen, uren over een weg vol kuilen, van Commewijne naar Paramaribo. Haar moeder gaf haar daar te eten, maar nam haar niet in huis, hoezeer Anita ook smeekte. ‘Je blijft.’ Met haar autootje reed ze haar dochter terug naar het huis van de man die haar sloeg.

Anita’s vader wist het ook, van het geweld, maar was druk bezet met zijn werk bij de vakbond, hij werkte hard om de kost te betalen. Praten over gevoelens was er niet bij. Wel kocht hij een klein huisje aan de Kwattaweg voor zijn dochter en haar man, kort voor hij overleed. Vader voorzag financieel, terwijl moeder zorgde, op haar manier.

In de jaren negentig overleed Anita’s moeder. De beproeving was hiermee voorbij. Kort erna sprak Anita de woorden: ‘We gaan uit elkaar.’ En dit keer was het waar.

‘Maar bent u zelf geen christen, zoals uw moeder en vader?’ vraag ik.

‘Oh ja natuurlijk, ik doe ook heel veel voor de kerk, maar voor mij werkte dat anders.’

Haar moeder had zich opgeworpen als spreekbuis van de kerk, als opziener van de beproeving. Toch was het al die tijd zijzelf geweest die haar dochter had verboden te scheiden. Valt het dan enkel de moeder aan te rekenen, dat haar dochter zo lang in een ongezond huwelijk zat?

Over de verantwoordelijkheid van de kerk hierin zo dadelijk meer.

Waarom was ik eigenlijk in Suriname?

Ik ben rechtshistoricus en doe grootschalig onderzoek naar gender, arbeid en emancipatie. In het bijzonder ben ik geïnteresseerd in de wettelijke bepaling van handelingsonbekwaamheid, een onderdeel van het huwelijksrecht. Die bepaalde

dat vrouwen in Nederland de dag van hun jawoord juridisch werden ondergebracht bij hun man. Dat hield in dat zij geen eigen bankrekening kon openen, geen verzekering of hypotheek kon afsluiten, niet zelfstandig een arbeidscontract kon ondertekenen, in sommige gevallen had zij voor een reis de handtekening van haar man nodig. In geval van scheiding gingen de kinderen automatisch naar de man, hij was de officiële voogd van de kinderen. Een vrouw kreeg een wettelijke status gelijk aan kinderen en wat men noemde ‘zwakzinnigen’. Het werkte economische ongelijkheid in de hand, financiële afhankelijkheid en ongezonde machtsverhoudingen.

Veel bedrijven ontsloegen vrouwen de dag van hun trouwen, bij de Nederlandse overheid was het zelfs onderdeel van hun officiële reglement: werkte je als vrouw bij de post, de politie, op een school als juffrouw, als secretaresse, dan kreeg je wat men noemde ‘eervol ontslag’ wanneer je ging huwen. De handelingsonbekwaamheid en het gedwongen overheidsontslag duurden tot 1956.

De invloed van deze bepalingen reikte ver. Met behulp van anderen interviewde ik de afgelopen paar jaar meer dan 350 vrouwen en mannen in Nederland, veelal boven de tachtig. Zij leefden onder deze wetten.

Niet alleen boerinnen in Drenthe hadden zich ertoe te verhouden, of deftige dames uit Den Haag, de invloed reikte voorbij landsgrenzen. Het Nederlands Burgerlijk Wetboek gold ook in de koloniën.

Nederland heerste meer dan drie eeuwen over Suriname. Niet alleen transporteerde het – met de bijbel in de hand – honderdduizenden tot slaaf gemaakte mensen naar Suriname, ook plantte Nederland er haar normen, waarden en wetten.

En zoals vaker gold – zoals met het stemrecht voor vrouwen –, zat er een flinke vertraging in de wetten die veranderd werden in het thuisland, en de wetten die veranderden in de koloniën. Waar handelingsonbekwaamheid van de gehuwde vrouw in Nederland werd afgeschaft in 1956, duurde zij voort in Suriname, zelfs tot jaren na de onafhankelijkheid. Pas in 1981 werd het daar met een militair decreet van tafel geveegd. Anita’s man werd begin jaren tachtig ongelooflijk kwaad, toen hij erachter kwam dat zij haar eigen bankrekening had geopend.

*

De gevolgen van de discriminatoire huwelijkswet zoals hij was smeulen na in binnen- en buitenland, in de vorm van economische en sociale ongelijkheid. Niet alleen de Nederlandse staat droeg hieraan bij; zij was op haar beurt ten diepste beïnvloed door de judeo-christelijke gebruiken en moraliteit.

Ons Burgerlijk Wetboek, met onder meer haar huwelijksrecht, is niet direct religieus. De eerste versie verscheen in 1838, beïnvloed door de Napoleontische Code van Frankrijk. Daar waren na de Franse Revolutie kerk en staat gescheiden. Toch zijn de wetten die vervolgens werden opgeschreven zwaar beïnvloed door het christelijke gedachtengoed, dat eeuwenlang gezag had in Europa.

De vierde-eeuwse theoloog Augustinus had bijvoorbeeld al vroeg een sterke invloed op het kerkelijke denken over het huwelijk. In boeken als ‘Het goede van het huwelijk’ en ‘Belijdenissen’ schreef hij over hoe men monogaam diende te zijn, geen anticonceptie moest gebruiken. Voor het christendom was het huwelijk altijd bedoeld voor heteroseksuelen, en in principe was het onontbindbaar (tenzij je stiekem met je nicht was getrouwd). Christelijke principes, ook over vrouw-man rolverdeling, gaven niet alleen het huwelijk vorm. De christelijke moraal vond haar weg naar het ogenschijnlijk non-religieuze Burgerlijk Wetboek en Wetboek van Strafrecht. Als we kijken naar de manier waarop handelingsonbekwaamheid is ontworpen, zien we bijvoorbeeld belangrijke parallellen.

Het juridisch onderbrengen van de vrouw bij de juridische identiteit van de man – in het Frans ‘femme covert’ genoemd – betekende in sommige landen in de 17e en 18e eeuw dat een vrouw niet werd gestraft voor gepleegde misdaden, maar dat haar man aansprakelijk werd gesteld. Het samengaan van vrouw onder man, doet denken aan hoe in Genesis Eva gevormd werd uit Adams rib. De bijbel beschrijft hoe in het huwelijk de man en vrouw ‘tot één vlees zullen zijn.’

Christelijke voorschriften werkten op andere manieren concreet door. Zo werd bijvoorbeeld in Suriname onder Nederlands bewind nooit de samenlevingsvormen van de Marron-gemeenschappen, die vaak in polygame relaties leefden, wettig erkend. Met alle gevolgen van dien voor hun juridische aanspraak op bijvoorbeeld

pensioenen en erfenissen.

*

De tekst van Matteüs over Jezus en de heidense vrouw deed mij aan dit alles denken. Mijn ongemak, als historicus, werd aangewakkerd door de nederige positie van de vrouw, door Jezus' ruwheid. En door de ogenschijnlijke verheerlijking van de beproeving – de aanmoediging van het onwankelbare geloof – het deed mij denken aan het altaar. Waar men elkaar belooft te blijven in voor- en tegenspoed. Waar lange tijd werd gezegd dat scheiden niet mocht; dat het contract – als je écht geloofde – onontbindbaar was; waar pas in 1994 voor de wet werd erkent dat er zoiets bestaat als verkrachting binnen het huwelijk.

Wie zien wij als de meester wakend over onze beproevingen; tot welke teksten of vrienden wenden we ons? Wie kan ons vertellen wat de kruimels zijn van vernedering en kleinering, en wat de kruimels van liefde en mededogen?

Onze wetten evolueren gelukkig, en zo ook ons geloof. --- Dank jullie wel.